Српска теологија данас 2010 (28–29. мај 2010)
Београд: Православни богословски факултет, 2011, 21–25

Предраг Драгутиновић

Православни богословски факултет, Београд

Смисао или смислови библијског текста?
Прилоī за један херменеутички нацрт

Сажетак: Задатак тумача Светога писма је да изнађе смисао библијског текста. Приступање овом сложеном задатку изискује одређено херменеутичко позиционирање. Колико смислова наиме може имати један библијски текст? У зависности од одговора на ово питање тумач ће одабрати адекватну методологију коју ће примењивати у егзегези. Историја тумачења и учинка библијских текстова показује да они не поседују просто један смисао који се увек изнова посредује и репродукује кроз историју, већ да они увек изнова продукују нове смислове/значења који су релевантни и конструктивни за заједницу која их чита, слуша и тумачи. У приложеном саопштењу предлаже се да се уместо мноштва смислова библијских текстова говори о опсегу, домету, размерама, па самим тим и вишеструкости једног библијског смисла кроз који верујућа заједница путује кроз историју, тумачећи Свето писмо и бивајући тумачена од њега.

Кључне речи: библијска херменеутика, методологија тумачења, савремена и традиционална егзегеза, смисао, значење

„At times, interpretations matter. On the whole, such times are times of cultural crisis. The older ways of understanding and practice, even experience itself, no longer seem to work ... Then we need to reflect on what it means to interpret".[1]

„ ... appeals to the Holy Spirit do not baypass hermeneutics ... for the Spirit works *through* human understanding, and not independently of it".[2]

Библијска херменеутика бави се теоријским осмишљавањем конкретног тумачења, егзегезе библијских текстова. Прецизирање теоријских позиција тумача одређује његов однос према библијском тексту, као и формулисање циља егзегезе. Тумачење је покушај посредовања смисла библијског текста за садашњост. Међутим, како се долази до смисла библијских текстова од којих савременог тумача дели огромна историјска дистанца? Уосталом, да ли библијски текст поседује један или може имати више смислова? Која инстанца уопште одређује смисао или смислове текста?

Да би се одговорило на ова питања потребно је поћи од три подпитања од одговора на које зависи егзегетски рад тумача:

1) Ко даје смисао тексту?
2) Колико смислова може имати један текст?
3) Која метода има предност у процесу тумачења?

1) Карактеристика херменеутике модерне, од Шлајермахера до Дилтаја, била је њено настојање да се изнађе смисао који је аутор имао виду пишући (или диктира-

[1] D. Tracy, *Plurality and Ambiguity: Hermeneutics, Religion, Hope*, San Francisco: Harper & Row, 1987, 7.
[2] A. C. Thiselton, *Two Horizons, New Testament Hermeneutics and Philosophical Description with special Reference to Heidegger, Bultmann, Gadamer and Wittgenstein*, Grand Rapids: Eerdmans 1980, 440.

јући) свој текст („Autor-Hermeneutik“).[3] Изналажење онога што је аутор хтео да каже било је, по херменеутичарима модерне, могуће, пошто постоји један заједнички психолошки доживљај савременог и античког човека. Овај заједнички психолошки доживљај омогућава комуникацију путем језика, без обзира на векове које деле античке ауторе од њихових савремених тумача. Надаље, постоји један општи духовно-историјски развој карактеристичан за историју духа у којој учествује сваки човек. То га и чини способним да разуме догађаје из прошлости. Циљ тумача је, дакле, да разуме аутора из прошлости, да разуме оно што је аутор хтео каже у тексту (intentio/mens auctoris). Смисао који се изналази приликом тумачења је првобитни (по могућности један) смисао (διά νοια/sententia), кога су у антици истраживале, за разлику од философских, нарочито граматичке школе.[4] Метода која се користи за изналажење овога смисла је дијахрона или историјско-критичка. Примена ове методе се у Библистици сматра оним што је научно-егзактно, пошто се текст подвргава низу провера путем опробане методологије из области историјских и филолошких наука.

2) Може ли текст, независно од могућности утврђивања намере аутора да кроз њега посредује извесне поруке, бити носилац смисла? У савременој теорији књижевности нарочито је У. Еко указао на херменутички принцип intentio operis, којим се тексту даје извесна контролна инстанца над његовим сопственим разумевањем. Текст представља једну стратегију, једно семантичко поље, које *није затворено* за различита тумачења, али их кроз своју основну интенцију ограничава.[5] У античкој егзегези су нарочито философске школе посвећивале пажњу егзегези текстова својих оснивача из прошлости, не тражећи у њима првенствено намеру аутора, већ истину (ἀλήθεια/verum).[6] У античкој црквеној егзегези библијски текстови су такође посматрани као носиоци истине која у њима често није јасно изражена, али се тумачењем може изнаћи. Овај приступ допушта постојање више смислова у једном тексту: један текст може имати два смисла: дословни и духовни (уп. нпр. Гал 4, 24)[7]; по Оригену библијски текст има три смисла: телесни, душевни и духовни[8]; коначно црквена егзегеза касне антике развила је херменутички концепт четвороструког смисла: литерарни смисао, који описује историјске догађаје, алегоријски смисао који говори о догматским истинама, трополошки, који указује на морал и анагошки, који се односи на есхатон, последње догађаје и крај света. Ради се о једном концепту који претендује да укаже на холистички карактер Библије.[9] Методологија овог приступа није првенствено дијахрона, већ синхрона. У новије време врше се семантичке, наративне и реторичке анализе, у зависности од књижевне врсте текста, док су у антици методе које су библијском тексту давале транспарентност биле алегорија, тропологија, анагогија.[10]

---

[3] Уп. M. Oeming, *Biblische Hermeneutik. Eine Einführung*, Darmstadt ²2007, 15.

[4] M. Fiederowicz, *Theologie der Kircheväter. Grundlagen frühchristlicher Glaubensreflexion*, Herder, Freiburg i. Br. 2007, 114.

[5] Уп. његове радове на ту тему у U. Eco, *Zwischen Autor und Text. Interpretation und Überinterpretation*, München 1996. У том смислу У. Еко сматра да један текст може бити вишезначан, али не може баш да значи све (тамо, 50).

[6] M. Fiderowicz, наведено дело, 114.

[7] Уп. више исто, 127–128.

[8] Ориген је овај херменеутички принцип извео ослањајући се на Филона Александријског, формулисао га у свом делу *О начелима* (IV, 2, 4), али је интересантно да га је у егзегези веома мало примењивао, дајући предност двоструком смислу: дословном или литераном и дубљем или духовном. О Оригеновој ерминевтици и егзегези уп. низ радова код J. Vogt, *Origenes als Exeget* (прир. W. Geerlings), Paderborn 1999.

[9] Информативно о четвороструком смислу код У. Шнеле, *Увод у новозавешну егзегезу*, Београд 2007, 188–189.

[10] О овим методама уп. низ радова у H. De Lubac, *Typologie. Allegorese. Geistiger Sinn. Studien zur Geschichte der christlichen Schriftauslegung*, Freiburg 1999.

3) Један од битнијих увида савремене теорије књижевности је да није (само) аутор тај који креира смисао текста, већ читалац.[11] Оно што је пресудно у акту разумевања је intentio lectoris. Без овог креативног учешћа читаоца у формирању смисла текст остаје „only a lifeless collection of words".[12] Питање које се овде поставља је: које су границе интерпретације? Да ли је читалац слободан да по сопственом нахођењу тексту даје смислове који су потпуно страни тексту? У оквиру овог херменеутичког приступа приступа могу се срести разне позиције, од оних да је читалац слободан да деконструише интендиране смислове текста у недоглед (нпр. да умрлицу чита као виц) до уравнотежених који инсистирају на разумевању као интеракцији између текста и читаоца, тако што се читалац не сагледава као онај ко потпуно самостално креира смисао једног текста, већ он појима оно што му је задато (intentio operis) да продукује.[13] У. Еко у овом контексту говори о *сарадњи* читаоца са текстом.[14] Овај приступ отвара простор за више смислова библијског текста. Свакако од става према слободи читаоца зависиће да ли тих смислова може бити у неограничној мери, тако да сваки читалац може давати смисао који му се и када му се прохте или пак број смислова остаје ограничен кроз intentio operis. У овом контексту може се говорити и о релевантности смислова библијских текстова за верујућу заједницу, Цркву, која кроз векове у интеракцији са поруком Библије осмишљава своју веру и теологију.[15] За овај приступ је, поред ограничене примене дијахроне методологије, карактеристичан акценат на читаоцу. На њему инсистирају синхорне методе, психоаналитичка егзегеза и низ контексталних хеременеутика.

Све до сада изнесено графички представљено изгледа овако:

Ко даје смисао тексту?	Колико смислова?	Која метода?
1) **Аутор** intentio/mens auctoris	првобитни/један смисао (διά νοια/sententia)	дијахрона историјско-критичка
2) **Текст** intentio operis	више смислова, али ограничен број у црквеној егзегези: (ἀλήθεια/verum) 1. два (слово и дух) 2. три (слово, душа, дух/Ориген) 3. четвроструки (Касијан)	(дијахрона) синхрона семантичка и наративна анализа алегорија, тропологија, анагогија
3) **Читалац** intentio lectoris	1. мноштво смислова – дисперзија постмодерних читања (неограничено/деконструкција) 2. више, али и шта не може бити смисао (intentio operis) 3. више смислова релевантних за (верујућу) заједницу	(дијахрона) синхроне методе психоаналитички приступ контекстуални приступи типологија алегорија

[11] Опширније о томе M. C. Parsons, „Reading a Beginning / Beginning a Reading: Tracing Literary Theory on Narrative Openings", *Semeia* 52: *How Gospels Begin*, Atlanta 1991, 18–21.

[12] Уп. E. van Wolde, „Trendy Intertextuality?", у: S. Draisma (прир.), *Interetxtuality in Biblical Writings. Essays in Honour of Bas van Iersel*, Kampen 1989, 47; смисао текста настаје „as result of a process of interaction between text and reader." (тамо, исто). Уп. такође A. Thiselton, *New Horizons in Hermeneutics. The Theory and Practice of Transforming Biblical Reading,* Grand Rapids: Michigan, 1992, 31с.

[13] W. Iser, *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*, München [4]1994, 241.

[14] Тако наслов његовог, у теорији књижевности, семиналног дела: U. Eco, *Lector in fabula. Die Mitarbeit der Interpretation in erzählenden Texten*, München [2]1994, нарочито 61–64.

[15] Уп. A. K. M. Adam, *Faithful Interpretation: Reading the Bible in a Postmodern World*, Fortress Minneapolis 2006, 60: „The Legitimacy of an interpretation is determined by the body of readers evaluating it."

Библијска егзегеза свакако није постављена пред избор, у смислу да мора да се определи искључиво за један од три наведена приступа. Оно што егзегета освешћује имајући у виду наведене херменеутичке могућности је чињеница да библијски текстови не могу бити заробљени у један и једини смисао. Чак ни одлука за аутора као даваоца смисла једном тексту не повлачи за собом неумитно установљавање једног првобитног смисла, из простог разлога што је један такав смисао немогуће постулирати и што се његово изналажење креће искључиво у сфери претпоставке. Оно што се у првој варијанти изналази је *највероватнији могући* првобитни смисао. Томе треба додати и чињеницу да ни сами аутори могу бити у најмању руку двосмислени, дакле приликом писања својих текстова рачунати са различитим разумевањем написаног. Првобитни смисао дакле није по правилу један. Из осталих приступа (текст, читалац) јасно је да смислова може бити више. Тиме долазимо до прве важне констатције у погледу броја смислова једног библијског текста: библијски текстови не поседују смисао или смислове статично, који би били тексту иманетнти, од њега неотуђиви и савршено јасни. Историчности бића библијског текста својствено је да он увек изнова *продукује* смислове, дакле налазе се у динамичној интеракцији са реципијентом или реципијентима.[16] Реципијент је чак тај који суштински одређује реч коју чита, до те мере да она „расте са њим", по речи светог Григорија Великог: divina eloquia cum legente crescent (in Ezech. 1, 7).

Може ли се дакле констатовати да библијски текст продукује смислове, другим речима: може ли одговор на постављено питање бити да библијски текст има смислове, а не смисао? Какве би надаље биле последице те констатације по тумача?

Наш предлог је да би адекватно било говорити о опсегу, домету и размери једног смисла, а не мноштву независних смислова, без контролне инстанце, с тим што се овде intentio operis не сагледава као јасна контролна инстанца.[17] У том погледу се може правити традиционална разлика између првобитног и дубљег, икономијског смисла који је црквена заједница перпознавала у библијским текстовима (нпр. лоцирање месијанских места у Староме завету која у записаном односу Бога и Израила нису била тако схватана, развој догматске артикулације христологије и тријадологије и сл.). На тај начин један, првобитни, тј. највероватнији првобитни смисао очувао би своју историчност, свој од Бога итендирани учинак у конкретном историјском моменту, своју релевантност за конкретну историјску заједницу или појединца у прошлости, а кроз његов опсег, домет и размеру, који бивају креирани од стране кроз историју путујуће верујуће заједнице истовремено би била омогућена апликација, тј. могућност примене поруке текста за сва времена и најразличитије животне ситуације.

[16] Уп. U. Luz, *Mattew in History. Interpretation, Influence and Effects*, Fotress Press, Minneapolis, 1994, 17: „…biblical texts do not *have* a meaning, but rather they *produce* a meaning – new meanings – again and again in history".

[17] Херменеутички прнцип intentio operis примењен на библијске текстове мора бити диференцираније осмишљен, пошто Библија представља збирку текстова од којих сваки има свој сопствени intentio operis! Надаље треба имати у виду генезу настанка већине библијских текстова који нису написани „у једном даху" већ су су плод вишевековног или, у случајевима у Новом завету, вишедеценијског пречитавања (Relektüre, Relecture) тако да поједини делови текста, интегрисани у већи текстуални комплекс, губе свој првобитни intentio, т. ј. он бива трансформисан у један нови intentio operis. Коначно, сакупљање библијских текстова у један канон отвара један нови херменутички оквир у коме су појединачни текстови потчињени целини канона, али га истовремено суштински саодређују (херменеутички круг!). Све ово указује да су питања интертекстуалности, каноничности и транспозиције библијских текстова од кључног херменеутичког значаја при трагању са њиховим смислом.

Православна библијска херменеутика још увек трага за сопственим идентитетом. Покушај синтезе сопственог црквеног наслеђа, савремене философске херменеутике и њене рецепције у библијским наукама, остаје важан задатак православних библиста. Ерминевтички оквири за тумачење библијских текстова подразумевају како научно-академски рад, тако и њихову актуализацију за Цркву и њену теологију. У том смислу се прави разлика између *историјскої тумачења* текста које изналази његов првобитни смисао (ἀρχικό νοή μα; Ursprungssinn; sens; meaning), дакле одговара на питање који је изворни смисао текста у његовом првобитном контексту, и *тумачења текста за садашњост*, дакле шта текст може да значи у данашње време (significance; Bedeutung).[18] Први корак, историјско тумачење, се одвија путем егезегезе (ἐξή γηση) и циљ је да се *објасни* (Erklären) шта је првобитни смисао текста (what it meant), док се други корак који се тиче ерминевтике (ἑρμηνεύω) и циљ је да се текст *разуме* (Verstehen) у данашњем времену (what it means). У периоду између настанка текста и његовог тумачења данас налази се богата историја текстуалних тумачења (Auslegungsgeschichte) и неверБалних учинака библијских текстова (Wirkungsgeschichte, effective history). Православно предање поседује богато егзегетско наслеђе. Црквени оци су неуморно тумачили Библију и њихов главни циљ је био да актуализују библијски текст, тако да он не остане заробљен у историјском тренутку свога настанка, него да буде проживљен и актуелан у свакој новој животној ситуацији. Свест да савремени тумач не остварује непосредан и неутралан контакт са текстом који тумачи, већ је последња карика у ланцу дуге историје тумачења текста која га одређује, условљава и суштински утиче на његово сопствено тумачење.

На крају, још неколико речи о богочовечанском карактеру Библије. За опис односа Светог писма и верујуће заједнице могли бисмо употребити једну слику, која имплицира у себи један евхаристијски моменат: библијски текстови су константи гости у црквеним заједницама кроз историју, али су они истовремено и домаћини који угошћавају Цркве и појединце. Ова слика Библије као *угошћеної домаћина* упућује на њен двоструки карактер: њену везаност за њен сопствени историјски моменат, од када па надаље она увек бива странац, гост, посетилац, неко ко долази издалека, и њену разрешеност историјске условљености која јој омогућава да у својој поруци угости свакога човека из свакога времена, без разлике.

Summary. The basic question this short paper starts with is: how many meanings could biblical text have? The Historical criticism argues about one, that is to say, the original sense. Origenes claimed there are three of them: the letter (flesh), the soul and the spirit of the Scripture. However, during the early Middle Ages, a doctrine about the fourfold meaning was developed: the literal sense describes the events, the allegorical or the mystical speaks about the doctrinal truths, the moral or the tropological gives to every believer an ethical application and, finally, the anagogical deals with eschatology. But we could also speak about the possibility of multiple reading f the Bible today. The allegorical interpretation, for example, never necessitates one and only one correct interpretation of the text. The task of the orthodox biblical exegesis is to find a proper hermeneutical framework that integrates both approaches to the text of the Scripture: the traditional one, which actualizing ecclesial heritage of the Orthodox Church, and the contemporary one, which opens new possibilities for understanding the biblical message today, in the postmodern world we live in.

[18] P. Ricoeur, „Preface to Bultmann", у: исти, *Essays on Biblical Interpretation*, Fortress Press: Philadelphia 1980, 67–68, „The entire route of comprehension goes from the ideality of meaning to existential signification" (тамо, 68).